

Bedrägeriet mot spararna

Man kan lugnt påstå, att folk i allmänhet inte har någon uppfattning om de förluster, som den svenska inflationen åsamkat ganska stora samhällsgrupper. De, som lyckats hålla sig skadeslösa genom att med hjälp av sina organisationer pressa upp penninginkomsterna i snabb takt, ägnar inte mycket tanke åt att de fått »kompensation» genom att andra gjort förluster. Statsmakterna har å sin sida inte bemödat sig om att upplysa om rätta förhållandet. Det kan

Att spararna är de som drabbats hårdast av det sista decenniets penningvärdeförsämring har väl alla klart för sig. Men hur mycket har de egentligen förlorat på inflationen? Något exakt svar på den frågan kan väl inte ges.

Fil. lic. Erik Dahmén försöker emellertid i denna intressanta artikel ge en ungefärlig föreställning om beloppets storleksordning. Han kommer fram till en förlust av minst 10 miljarder kr., en siffra som visserligen är mycket osäker men troligen snarast i underkant. Det betyder att större delen av den standardhöjning, som inträtt för de grupper, som kompenserat sig för penningvärdeförsämringen, har skett på spararnas (och i huvudsak småspararnas) bekostnad.

man ju förstå, eftersom den ekonomiska politik de fört, hur den än värderas i övrigt, misslyckats att förhindra förlusterna i fråga. De som gjort dem är ju också förhållandevis få och hör till den kategori, som inte gör så mycket väsen av sig. Trofingen har de i allmänhet knappast fullt klart för sig, varför deras förluster uppstått. De lever nog rätt mycket i den föreställningen, att det är kriget, som bär ansvaret. Detta är emellertid inte riktigt.

Den reala nationalinkomsten har naturligt nog ökat förhållandevis litet sedan 1939, särskilt om man räknar per capita. Av den trots allt växande nationalinkomsten har en betydligt större del än tidigare genom enhälliga politiska beslut tilldelats jordbruksbefolkningen, och vidare har en ojämförligt större del än tidigare avdelats för försvarets räkning och för en utbyggnad av socialpolitiken. Slutligen har stora gåvor och krediter till utlandet tagit en bit i anspråk. Den ökning, som därefter blivit kvar att dela, är obetydlig. De reala för-

utsättningarna för levnadsstandardhöjning vid sidan av de sociala förmanerna har därför varit mycket små, om ens några alls, för befolkningen utanför jordbruket. Emellertid har som bekant den dominerande massan av löntagare, alltså folkets flertal, inte desto mindre pressat upp sina penninglöninkomster synnerligen kraftigt, och deras konsumtion överstiger nu förkrigstidens. Efter krigets slut lyckades de höja lönerna åtta gånger snabbare per år än under mellankrigstiden, samtidigt som industrin var tvungen att göra stora investeringar för att modernisera och utveckla produktionsapparaten.

Följden härav har som bekant blivit bl. a. två saker, nämligen för det första en kapitalförbrukning utanför industrin och för det andra en betydande penningvärdeförsämring. Kapitalförbrukningen har framför allt tagit sig uttryck i en användning för konsumtionsändamål av en stor del av den tidigare hopsparade guld- och valutareserven på flera miljarder kronor men också i försummat byggnadsunderhåll, vägunderhåll o. d. Den är så mycket bedrövligare som den skett under lysande högkonjunktur, då vi ju annars alltid brukat kunna öka reserverna. Penningvärdeförsämringen från förkrigstiden uppgår till minst 40%. Kronans köpkraft har m. a. o. sjunkit till närmare hälften från 1939 till 1948. Levnadskostnadsindex har visserligen stigit med »bara» 65%.¹

¹ Skattehöjningarna har härvid inräknats, eftersom de till väsentlig del framtingats

Men man kan självfallet inte se bara härpå, eftersom väsentliga kvalitetsförsämringar på många punkter döljer en prisstegring. Alla har ju erfarenhet av att t. ex. många konsumtionsvaror har kortare »livstid» än före kriget. Vidare har som bekant en hel del enklare och billigare varor försvunnit ur marknaden och ersatts av dyrare men därför inte alltid bättre sådana. Överhuvudtaget motsvarar sammansättningen av den s. k. indexfamiljens konsumtion numera knappast »genomsnittsfamiljens». Att det nu är nästan dubbelt så dyrt att leva på samma standard som före kriget är ganska uppenbart. Att penningvärdet alltså gått ned till närmare hälften är ju inte särskilt vackert med tanke på att vi inte var med i kriget. Särskilt betänkligt är att pengarna fortsatt att förlora i värde i snart fyra år efter krigets slut. Man erinrar sig med vemod det penningpolitiska program, som antogs i krigets slutskede; den stundande återgången till förkrigstidens levnadsstandard skulle gå via pris-sänkningar och inte genom allmänna lönestegringar.

Det duger inte att skylla på kriget och dess efterverkningar. Kriget och den långsamma europeiska återuppbyggnaden har minskat nationalinkomstens stegringstakt högst väsentligt, men det finns inga som helst

av penninginkomsthöjningarna. Hade skatterna inte höjts, skulle levnadskostnadsindex säkerligen inte för den skull ha legat lägre än nu, eftersom prisnivån i så fall skulle ha stigit mera. Sambandet mellan lönenivån upp-kruvning och det hårda skatteröcket brukar tyvärr sällan observeras.

skäl, varför detta samtidigt måste betyda penningvärdeförsämring. Om inte stora folkgrupper beviljat sig själva större inkomster i pengar än vad som svarat mot de reala förutsättningarna, skulle penningvärdet ha kunnat bevaras på ett helt annat sätt än nu, naturligtvis under förutsättning att den ekonomiska politiken varit målmedvetet inriktad härpå. I stället har nu *spararna* via penningvärdeförsämringen fått bära inte bara sin genom bl. a. skatter utproportionerade andel av krisbördan utan också en börd, som andra folkgrupper i kraft av sin makt och sin majoritetsställning vältrat över på dem.

Man föreställer sig kanske, att »företagen» och »storkapitalisterna» framför allt drabbats, men det är väsentligen fel. De förra har som regel klarat sig bra paradoxalt nog inte minst just på grund av de penningvärdeförstörande lönehöjningarna. De har oftast varit i stånd att samla reserver och hålla produktionsapparaten i gott stånd. I den mån »storkapitalisterna» gjort förluster, har det inte kunnat bli några större belopp att dela för de andra. De är nämligen fåtaliga, skatterna på deras inkomster har varit ofantliga och deras konsumtion obetydlig i förhållande till totala nationalinkomsten. Det är i stället framför allt sådana som sparat pengar, t. ex. för att pensionera sig själva, som råkat illa ut. När de stora löntagarkategorierna ökat sin bit av kakan mera än vad kakan ökat, sedan bl. a. jordbruksbefolkningen och försvaret fått

en större andel, så är det dessa småsparare som fått släppa till en betydande del av sin bit. Det hela har verkligen inte inneburit någon inkomstutjämning utan snarare tvärtom, och det kan, även om så hade varit fallet, inte jämföras t. ex. med en utjämnande skattepolitik, eftersom det inte är ett äsytat resultat av politiska beslut. Småspararna har stått försvarslösa därför att de förlorat genom den försåtliga penningvärdeförsämringen och inte genom riksdagsbeslut. Skillnaden är kanske härfin, eftersom statsmakternas ekonomiska politik skulle ha kunnat hejda utvecklingen eller åtminstone hålla penningvärdeförsämringen inom rimligare gränser. Men den är principiellt viktig. De fr. o. m. 1948 kraftigt höjda folkpensionerna har visserligen kommit bl. a. ifråga varande kategorier till godo och möjliggjort en liten återhämtning av den till förmån för andra förlorade standarden. Men de är icke något att uppreklamera som en generös välgärning. De är bara en återlämning av en del av vad som tidigare berövats dem.

Spararna har berövats minst 10 miljarder

Man kan fråga sig, dels hur stort sparkapital de berövats, dels hur stor del av de »kompenserade» kategoriernas aktuella konsumtion, som egentligen borde ha tillfallit de icke-kompenserade spararna. Det skulle krävas en ordentlig utredning av frågan för att få fram något så när

säkra belopp och naturligtvis ännu mera för att ordentligt visa, vilka folkgrupper som råkat mest illa ut. När jag i det följande leker med några siffror, är det mest för att väcka problemet och skissera på vilka vägar man kanske skulle kunna tänka sig att komma fram till ett svar. Beloppen har alltså delvis sifferexemplens karaktär, även om de kanske anger storleksordningen något så när riktigt.

Man kan till en början räkna ut, hur stora sparkapital av den typ, som blivit utsatt för penningvärdeförsämringen, som enskilda personer hade 1939. Man skall då först och främst räkna med vad som fanns inestående på typiska sparräkningar (postsparbank, sparbanker etc.), vidare vad man betalt in i premier på livförsäkringar o. d. Man skall också ta med vad som betalats in i pensionsavgifter av vederbörande själva och av deras arbetsgivare. Vidare vad enskilda placerat i obligationer. Slutligen skall man räkna med vad som placerats i hyresfastigheter. Om inte hyresstoppet varit, skulle detta inte medräknats, eftersom hyrorna ju då kunnat höjas, så att husägarna blivit kompenserade för penningvärdets fall. Men på grund av hyresstoppet har ägare av hyresfastigheter i allmänhet kommit att tillhöra dem, som råkat illa ut.

Det kan däremot diskuteras, om man skall räkna aktieägarna till samma kategori, och om placeringar i aktier sålunda bör medräknas. Å ena sidan borde aktievärdena principiellt stiga i takt med penningvär-

dets fall, varför de av den anledningen inte borde medräknas. Men å andra sidan har som bekant någon sådan stegring ingalunda kommit till stånd. Detta beror väsentligen på den hårda bolagsbeskattningen och på den snäva utdelningsbegränsningen, vilken indirekt och till en del framtvingsats av den situation, som inflationen lett fram till. Emellertid har jag inte räknat med aktieinnehaven, framför allt därför att jag velat ha en bred säkerhetsmarginal i slutresultatet. De har f. ö. lämnats utanför också av helt annan orsak. Om man bortser från dem, faller säkerligen den största delen av de s. k. storkapitalisterna utanför den krets, som förlorat det belopp jag kommer fram till. Detta kan vara en fördel därför att det då inte kan sägas annat än att det, vid sidan av de fastighetsägare som inte kan räknas till småspararna, framför allt är folk i relativt låga inkomstklasser, som förlorat beloppet i fråga.

Lägger man ihop poster enligt ovanstående, kommer man upp till minst 15 miljarder kr. i sparade kapitalbelopp av den typ, som varit utsatt för penningvärdeförsämringen på minst 40 %. Härvid har kalkylen systematiskt hållits i underkant. Bl. a. har hyresfastigheternas taxeringsvärde (minus in-teckningarna) lagts till grund och inte det kapitaliserade värdet av hyresavkastningen (minus in-teckningarna), vilket i och för sig varit riktigtast.

I nuvarande penningvärde betyder detta, att spararna förlorat minst 10 miljarder kr. och att avkastningen av

beloppet sjunkit med minst 300 milj. kr., om man räknar med en genomsnittlig ränta på 3 %. Saken kan ju också uttryckas så, att de 15 miljarderna nu borde ha varit värda minst 25 miljarder och att de borde ha avkastat minst 750 milj. kr. i stället för nuvarande 450 milj., om spararna ifråga skulle kunna sägas ha fått »kompensation».

Standardhöjning på spararnas bekostnad

Den fråga, som nu närmast uppställer sig, är hur stor del av förlusten, som faller på de icke-kompenserade kategorierna. Det är givet, att en del faller på de kompenserade löntagarna själva, men man måste rimligtvis räkna med att det sparade beloppet och således också förlusterna till mycket stor del faller på de förra, helt enkelt därför att man måste förutsätta att just den kategori, som måste tänka på att pensionera sig själv, sparat mera än andra. Det är m. a. o. rimligt att anta, att största samlade sparkapitalen fanns hos affärsfolk, hantverkare, smärre industriföretagare o. d., hos lantbrukare, som sålt sina gårdar på gamla dar, hos utövare av s. k. fria yrken (konstnärer, konsulterade yrkesgrupper o. d.), hos löntagare utan pensionsförmåner (tjänstgöring, städerskor o. d.) samt hos de äldre årsklasserna av andra löntagare, dvs. som nu inträtt i pensionsåldern och som inte alls eller bara till en mindre del fått höjda

pensioner. Man har därför svårt att tänka sig, att mindre än 7 miljarder i engångsförlust respektive drygt 200 milj. i årsförlust i avkastning faller på denna kategori.

Emellertid skulle ju en betydande del av detta löpande belopp under alla förhållanden ha tagits i skatt, men i motsvarande mån skulle förbrukning av sparkapital ha skett. Det är givet att endast ett försvinnande litet fåtal av de icke-kompenserade skulle kunna leva bara på ränteavkastningen. Under vanliga förhållanden måste man anta, att de för sin försörjning måste förbruka många gånger större belopp än som blir kvar, sedan skatten betalats. Då ju även kapitalförbrukningsdelen förlorat en stor del av sin köpkraft, är det sannolikt, att konsumtionsförlusten under t. ex. 1948 uppgått till kanske närmare 700 å 800 milj. kr. Efter avdrag för den del av de ökade folkpensionerna, som kommer vederbörande till del, får man då ett belopp av 400 å 500 milj. kr. M. a. o.: under förutsättning att vederbörande under 1948 inte kompenserat köpkraftsförlusten på avkastningen och »normal» kapitalförbrukning genom att ta mera av sparkapitalet än man annars skulle ha gjort, skulle de kompenserade kategoriernas konsumtion på spararnas bekostnad ha uppgått till minst 400 å 500 milj. kr., vilket motsvarar nära 5 % av deras aktuella levnadsstandard, dvs. nära tre veckors konsumtion. Med tanke på att de kompenserades reella standardhöjning sedan krigets slut inte varit mer

än några procent per år, betyder detta alltså, att det mesta av den skulle vara återkommen direkt på spararnas bekostnad.

Emellertid ligger med all sannolikhet ett principiellt fel i denna beräkning. Man kan nämligen inte gärna tänka sig, att vederbörande sparare helt avstått från att öka sin sparkapitalförbrukning. Då de blivit utsatta både för skatteskärpningar och för en synnerligen kraftig penningvärdeförsämring, måste man förutsätta, att de åtminstone i någon mån ökat sin sparkapitalförbrukning, så att deras *aktuella* konsumtionsförlust inte blivit så stor. I annat fall skulle många nog varit nära att svälta ihjäl. De har m. a. o. betalat ut mera pengar än annars för att s. a. s. hävda sig i konkurrensen om varorna. Då det gäller att bedöma, i vilken utsträckning detta skett, har man tyvärr inte mycket att hålla sig till. Det finns ingen bra statistik, som visar i vad mån man valt eller kanske snarare varit tvingad att välja att forcera sparkapitalförbrukningen för att hålla konsumtionen något så när uppe i stället för att till varje pris hålla sparkapitalet på grund av penningvärdeförsämringen redan kraftigt reducerade värde intakt på bekostnad av konsumtionen. Man kan väl dock gissa, att vederbörande gått en medelväg. Det är kanske troligt att den *aktuella*, löpande konsumtionsförlusten håller sig vid några hundra milj. kr., sedan hänsyn tagits till folkpensionerna, och att sparkapitalförbrukningen således ökat i motsvarande

mån. Det skulle i så fall betyda, att 2 à 3 % av de kompenserades *aktuella* konsumtion borde ha tillfallit vederbörande sparare, dvs. en tredjedel av deras standardhöjning sedan krigets slut, och att en mycket betydande del av de senares sparkapital kommer att vara förbrukad, när vederbörande dör. Man lägger alltså i det fördolda på en högst betydande kvarlätningskatt redan under vederbörandes livstid. Förnekar man detta sistnämnda, måste man i stället erkänna, att man tar så mycket mera av vederbörandes *aktuella* konsumtion.

Det är emellertid inte bara nämnda *hundratal*s miljoner som de »kompenserade» kategorierna för närvarande tillgodogör sig på andras bekostnad. Det finns ju också åtskilliga löntagargrupper, som inte blivit kompenserade alls eller endast till en ringa del. Genom penningvärdeförsämringen har deras nu utgående löner förlorat i köpkraft, och vad de alltså nu inte kan konsumera, konsumeras i stället av de kompenserade kategorierna. En överslagsberäkning visar, att man här sannolikt har att göra med ett belopp på åtskilliga tiotal milj. kronor om året, som alltså skall läggas till de andra miljonerna.

Ett tillägg bör till sist göras. Det är möjligt, att vederbörande småsparare och likställda arbetat mera och/eller längre för att hålla uppe sin standard bättre. I så fall borde kalkylen justeras. Men det skulle verkligen inte göra bilden mera tilltalande.

Insikten om vad som skett genom att den stora massan löntagare kunstat pressa upp sina penninginkomster i snabb takt och sålunda »kompensera» sig, borde dämpa stoltheten över de uppnådda resultaten och över den »sammhällesekonomiska balans», som nu anses vara i sikte främst tack vare den stabilisering av lönenivån som håller på att uppnås. Medaljens fränsida är sannerligen inte vacker.

Vad det hela betyder för här i första hand diskuterade kategorier småsparare och likställda samt vanligen oorganiserade löntagare, vilka torde uppgå till många hundra tusen personer, är inte så svårt att föreställa sig. Var och en kan säkerligen i sin omgivning finna många exempel på, hur förluster gjorts och på hur standarden pressats ned. Enligt min mening har man här en upprörande social orättvisa — för att nu använda lindrigast möjliga ord — som är betydligt större än många andra mera omtalade sådana. Vore det inte all anledning att på allvar belysa dess omfattning genom en grundlig utredning? Resultatet skulle bl. a. kunna utgöra en fast grund för en beräkning av hur stora folk-

pensionerna borde vara och framför allt hur de borde fördelas och finansieras.

En i och för sig ytterst osannolik, bestående penningvärdeförbättring i framtiden kan nämligen inte göra det onda ogjort, särskilt inte när så lång tid förflutit, sedan pengarna började förlora i köpkraft. De, som räkat mest illa ut, är till övervägande delen äldre människor med förhållandevis kort återstående livstid. De skulle därför som regel aldrig hinna få gottgörelse för de lidna förlusterna, dvs. för den standardsänkning, som de får lida under sina sista levnadsår, trots att de under ett långt liv arbetat för att undgå en sådan. En mera betydande och snabb penningvärdeförbättring efter en långvarig försämring skulle f. ö. medföra nya stora orättvisor av annat slag. Det skulle nämligen gynna alla dem som lånat ut pengar i det nuvarande, försämrade penningvärdet, på bekostnad av dem, som lånat pengarna i fråga. En kraftig deflation är m. a. o. ingen rimlig väg tillbaka från en så betydande och så utomordentligt orättvist drabbande penningvärdeförstöring, som den vi bevitnat i snart tio år.